

SPOMINI IN MISLI O USTANOVITVI KPJ

Ivan Regent

Po polomu II. internacionale ob začetku prve svetovne imperialistične vojne, ki je sledila že dolgo trajajoči krizi II. internacionale in rezkim nasprotjem, ki so vladala v njej, po polomu, o katerem pravi Lenin, da je bil pravzaprav polom oportunizma, je ostalo delavsko gibanje vsega sveta brez svojega mednarodnega posvetovalnega foruma, ki naj bi bil vsaj simbolično utelešenje mednarodne delavske solidarnosti, tiste mednarodne solidarnosti, ki je bila tedaj delavstvu najbolj potrebna. Večina voditeljev socialističnih ali socialnodemokratičnih strank¹, predvsem voditelji socialističnih strank vojujočih se dežel, je zatajila radikalne sklepe poslednjih treh kongresov II. internacionale, ki je bila leta 1912 v Bazlu. Ta manifest je nalagal socializmom vseh dežel, da se morajo povsod in v vsakih okoliščinah energično boriti proti vsakršnemu šovinizmu, da morajo že ob začetku sleherne, po buržoaziji povzročene vojne na vse načine izkoristiti zaradi vojne nastalo gospodarsko in politično krizo, odgovoriti na vojno s povečano revolucionarno dejavnostjo, propagirati državljansko vojno in nazadnje dvigniti ljudski upor, da bi pospešili padec kapitalizma.

Poziva na boj proti imperialistični vojni, ki se je bila že začela, ni bilo in ni bilo niti ljudskega upora. Pač pa se je večina voditeljev socialističnih ali socialnodemokratičnih strank vojujočih se dežel (Anglije, Francije, Nemčije, Belgije i. dr.) pridružila buržoaziji, prešla v buržoazni tabor, stopila v buržoazne vlade, začela zagovarjati šovinizem svoje buržoazije, postala vojni hujskač in tako pomagala podpirati imperialistična vojna stremljenja svoje buržoazije. II. internacionale ni bilo več. Njen polom pa ni bil le polom oportunizma v socialističnih vrstah, marveč je bil hkrati tudi začasni polom ideje in prakse mednarodne delavske solidarnosti.

Iz omrtnosti je po treh letih vojne zdramila delavce oktobrška socialistična revolucija. Njen učinek na ves svet in na vse ljudi je bil ogromen. Kakor učinek ogromnega vulkanskega izbruha. Na delavce vojujočih se dežel, ki jim je buržoazija naložila levji del vojnih naporov in vojnih žrtev, pa še posebej. Svinčeno vojno nebo se je začelo počasi jasiti. Čim več je bilo vesti o oktobrski revoluciji in čim jasnejše so bile te vesti, tem bolj se je vojno ozračje sproščalo na-

¹ Pojma ali naziva socialistični in socialnodemokratični sta bila v dobi II. internacionale istovetna.

petosti, Oktobrska socialistična revolucija se je kot nov činitelj od vsega svojega začetka odločno vrinila v proces vojnega in družbenega dogajanja. Pospešila je konec vojne. Odprla je vrata proletarskim revolucijam in revolucionarnemu gibanju za osvobodjenje zatiranih narodov. Vlila je v srca in v duše delavcev in vseh zatiranih veliko upanje; priklicala je v življenje zamrlo razredno bojevitost delavcev; dahnila je vanje nekdanji pogum in jih prepričala, da je s primernim načinom in primernimi sredstvi mogoče odpraviti veliko krivico zatiranja, poniževanja in izkoriščanja. Za proletariat vsega sveta, ki ga ni noben resen socialist nikdar učil, naj pasivno prenaša zlo, je bila oktobrska revolucija ogromno, po svojem obsegu in moralni moči veličastno utelešenje mita o Prometeju, ki je naposled pretrgal verige, na katere je bil priklenjen.

Oktobrska revolucija pa ni bila po dolgem mrtvilu le nov, navdušujoč pojav v zgodovini družbenega dogajanja in razrednega boja. Bila je tudi ogromen skok naprej, napoved novih dni. Kakor vsak družbeni napredek, kakor vsak novi čas tako je tudi oktobrska revolucija prinesla vrsto novih problemov, novih nalog, ki jih ni bilo več mogoče reševati po starem, s starimi metodami.

Po končani prvi svetovni, imperialistični vojni je pod vplivom oktobrske revolucije zajel Evropo val družbenih razrednih pretresov in delavskih uporov. Evropa se je tresla pod pritiskom proletarskega gibanja, ki je že bilo zavzelo revolucionarne oblike. Proletariat, ki je nad štiri leta prenašal dejansko vso težo in največje breme imperialistične vojne, ki mu buržoazija ni hotela priznati nobenih pravic, ki mu ni hotela izpolniti niti med vojno danih obljub, je skušal sedaj po svoje, ali kakor se je glasila tedaj parola, »na ruski način« rešiti vprašanje svojega mesta v družbi in državi. Ta val družbenih in razrednih pretresov je zajel tudi Jugoslavijo, pa skupaj z Italijo tudi Julijsko krajino, ki so jo mirovne konference po vojni izročile Italiji.

Razredni boj, ki je med vojno po volji voditeljev II. internacionale navidezno utihnil, je bruhal sedaj z vso silo na dan. Med proletariatom in buržoazijo se je začel boj na življenje in smrt. Sedaj ni šlo več za boljšo plačo in za boljše pogoje pri delu. Šlo je za oblast, za vprašanje oblasti, za vprašanje »kdo koga«. Ta ideja je bila prešla v zavest najnaprednejših vrst proletariata, pa tudi v zavest določenega sloja malih kmetov in v zavest najnaprednejših izobražencev. Toda ta zavest je bila še v povojih, ni mogla še postati materialna sila. Zato in še zaradi drugih razlogov je propadla Ogrska sovjetska republika, zato niso zmagali poskusi ustanovitve sovjetov v Nemčiji, v nekaterih krajih Italije, Jugoslavije in drugod. Hkrati je šlo za obrambo oktobr-

ske revolucije ali že nastale Sovjetske zveze, ki je delavski razred vsega sveta tudi zaradi svojih lastnih koristi ni smel pustiti na cedilu. Ni je pustil. Pri obrambi oktobrske revolucije je sodeloval proletariat vseh dežel brez izjeme s svojo instinktivno razredno zavestjo in je svojo nalogo, obraniti oktobrsko revolucijo, v nepozabnih, gigantskih bojih častno izvršil. Sovjetski delavci in kmetje so z njegovo pomočjo v državljanski vojni premagali vse svoje sovražnike in naposled zmagali.

Druga velika, temeljna naloga proletariata: zavojevati oblast v vseh ali vsaj v nekaterih velikih, naprednih, gospodarsko razvitih deželah, je bila težja in je proletariat v tistem razburkanem obdobju iz različnih razlogov ni izvršil. Bili so sicer delni poskusi, na Ogrskem in v Nemčiji celo v velikem obsegu, vendar so vsi propadli. Pa ne samo in tudi ne predvsem zato, ker je evropska buržoazija — ki je bila bolj razvita in na boj boljše pripravljena kot ruska in ki si je ob dogodkih v Rusiji nabrala tudi nekaj izkušenj — z vso silo in z vsemi sredstvi preprečevala zmago delavskega razreda. Ti poskusi proletariata, da bi si zavojeval oblast, so propadli predvsem zato, ker še ni bil ves delavski razred na tak boj, na revolucionarne prijeme boja pripravljen. Tudi večina njegovih tedanjih strank in njih voditeljev ni bila za tak boj še zrela. V tistih nepozabnih razburkanih časih, ki so neposredno sledili oktobrski revoluciji in prvi svetovni imperia-listični vojni, ko je delavski razred nujno potreboval pomoči resnih, poštenih, nesebičnih, pametnih, pogumnih in marksistično podkovanih voditeljev, se je vsepovsod pojavilo vse polno najrazličnejših »vodite-ljev«, ki so prisilili Lenina, da je v začetku leta 1920 napisal znamenito brošuro o otroški bolezni »levičarstva« v komunizmu kot poskus poljudne razlage marksistične strategije in taktike. Pojavili so se razjarjeni malomeščanski ultrarevolucionarji, anarhistično razpoloženi pučarji za vsako ceno, ki so si bili vtepli v glavo, da je proletarska revolucija v vsakem trenutku in povsod mogoča ne glede na razmerje sil med proletariatom in buržoazijo in ne glede na to, ali je proletariat pripravljen ali ne prenesti žrtve, ki so nujni delež njegove revolucije: pojavili so se nasprotniki vsakega in vsakršnega kompromisa proletarskih strank z buržoazijo, tudi če bi bilo to v korist proletarske revolucije; pojavili so se antiparlamentarci, t. j. taki, ki niso hoteli nič vedeti o parlamentu, in trdili, da proletariat ne more izkoristiti parlamentarne tribune v svoje revolucionarne namene; pojavili so se utopistični sanjači, ki so zahtevali odpravo denarja in uvedbo neposredne zamenjave blaga, kakor da denar ne bi bil blago, ki je v določeni količini enakovreden določeni količini katerega koli blaga.

Pojavili so se tudi vsakovrstni provokatorji — zavedni in nezavedni, plačani in neplačani, ki so begali proletarijat. Zlasti je bil proletarijat napačno poučen o nujnosti zgodovinskega nastanka države in o zgodovinski družbeni nalogi države, katero so hoteli nekateri »voditelji«
tako j »odpraviti«, odpraviti tudi socialistično državo, se pravi tisto edino obliko države, v kateri mora proletarijat likvidirati razrede in v njej skupaj z vsem delovnim ljudstvom pripravljati pogoje za njeno postopno odmiranje.

Vse te napake, vse te in druge otroške bolezni »levičarstva«
v vrstah komunističnega gibanja, ki se je bilo že začelo, večina starih socialističnih voditeljev ni mogla odpraviti zaradi svoje zakrknjene protirevolucionarne miselnosti. Zato je bilo treba dati proletarijatu vsake posamezne dežele novo, komunistično stranko ali partijo, partijo novega tipa, ki naj bi bila organizacijsko, ideološko in moralno sposobna povesti proletarijat svoje dežele v zmagoviti revolucionarni upor proti domačemu kapitalizmu; vse te nove komunistične stranke združiti v nov mednarodni posvetovalni organizem, v novo, revolucionarno internacionalo, v internacionalo novega tipa.

Kakorkoli pa je bil del proletarijata že pripravljen na to zamisel in je čutil potrebo po novi internacionali, je vendarle šlo delo v tej smeri zelo počasi in je dolgo trajalo.

Prvi ponesrečeni poskus, da bi se socialistične stranke vrnile na pravo pot razrednega boja, da bi se otresle sodelovanja z buržoazijo in stopile na tir mednarodnega razrednega revolucionarnega boja proti kapitalizmu, je bila mednarodna socialistična konferenca, ki je zborovala od 5. do 8. septembra 1915 v Zimmerwaldu (Švica). Na tej konferenci so bile zastopane le nekatere socialistične stranke in pa zastopniki opozicije drugih strank. Leвица, ki sta jo na tej konferenci zastopala Lenin in Zinovjev, je predlagala resolucijo, ki je obsojala vojno in zadržanje nekaterih socialističnih voditeljev v njej. Ta resolucija je dobila le dvanajst glasov, devetnajst glasov je bilo proti. Kasneje se je leвица na konferenci v Kienthalu (Švica), ki je bila nadaljevanje zimmerwaldske konference, združila posebej in sestavila jedro III. internacionale. Njen prvi ali ustanovni kongres je bil v marcu 1919 v Moskvi pod predsedstvom Lenina. Če bi III. internacionala še obstajala, bi le za mesec pred štiridesetletnico KPJ slavili tudi štiridesetletnico Komunistične internacionale kot internacionalo novega, revolucionarnega tipa.

Toda tudi III. internacionala, ki smemo o njej trditi, da je za Lenina vzgojila lepo število dobrih komunističnih voditeljev, je doživela svoj polom v Stalinovi dobi, ko jo je Stalin izrabljaj kot organ,

s pomočjo katerega je diktiral vsem komunističnim strankam svojo taktiko in tako povzročil tudi on, drugače sicer kot voditelji II. internacionale, ogromno, neprecenljivo škodo komunističnemu in delavskemu gibanju vseh dežel.

Tretja ali Komunistična internacionala se je ustanovila v dobi, ko je vrelo v vrstah delavstva kakor v kotlu. Kjer je bilo le količkaj možnosti so delavci ustanavljali sovjete, pri čemer so jim pomagali poljedelski delavci in revni kmetje. V Sovjetski zvezi pa je divjala državljanska vojna, katero so podpirale države Antante, ki so se v tistih dneh pripravljale na pojačano intervencijo proti Sovjetski zvezi.

V takih okoliščinah je srbska socialnodemokratska stranka spoznala, da je zelo nevarno, če v državi, kjer se je kapitalizem komaj začel razvijati, obstaja več socialističnih strank. Zato je predložila vsem ostalim socialnodemokratskim strankam, da bi skupaj z njo ustanovile enotno fronto proletariata proti enotni fronti kapitala in je sklicala v aprilu leta 1919 kongres zedinjenja. Kongres je imel nalogo, združiti vse socialnodemokratske stranke v Jugoslaviji v enotno delavsko socialistično stanko Jugoslavije. Udeležila se ga je srbska socialnodemokratska stranka, socialnodemokratska opozicija iz Slavonije, socialnodemokratska opozicija iz Bosne in socialnodemokratska opozicija iz Vojvodine in Dalmacije. Oficialne socialnodemokratske stranke Hrvatske, Vojvodine, Bosne in Slovenije se vabilu niso odzvale. Navzlic temu, da se te stranke niso odzvale vabilu, je kongres zboroval in ustanovil enotno stanko pod imenom: »Socialistična delavska stranka Jugoslavije (komunistov)«. Ta, komaj ustanovljena enotna stranka komunistov Jugoslavije je sklenila, da ne priznava več II. internacionale, in je prijavila svoj vstop v pravkar ustanovljeno III. internacionalo.

Zamisel srbske socialnodemokratske stranke, da mora biti v vsaki državi le ena sama delavska stranka in da naj bo to stranka komunistov, je bila pravilna. Enako kakor srbski socialni demokratje so mislili tudi slovenski in hrvaški socialisti Julijske krajine, se pravi, Istre z Reko, Slovenskega Primorja in dela Notranjske, priključenih Italiji. Ker so menili, da mora biti v vsaki državi le ena delavska stranka in ker je Socialistična stranka Italije prijavila svoj vstop v III. internacionalo in bila vanjo tudi sprejeta, so slovenski in hrvaški socialisti teh pokrajin v septembru 1919 na konferenci v Trstu sklenili, da se spojijo s Socialistično stranko Italije. Samo enotna delavska stranka v vsaki državi, ki mora seveda imeti pametno vodstvo, se more uspešno boriti proti šovinizmu in proti malomeščanskim

vplivom v stranki. A italijanska socialistična stranka je bila v tistem razdobju pod vodstvom Serratija zares v dobrih socialističnih rokah in je njeno vodstvo v nacionalnem vprašanju šlo tako daleč, da je samo, brez naše intervencije določilo celó slovenske in hrvatske strankine izkaznice za slovenske in hrvatske sekcije v navedenih pokrajinah. (Takega tenkočutnega odnosa do svojih slovenskih in hrvatskih članov in do svojih slovenskih in hrvatskih organizacij ni žal imela niti KPI). Stara habsburška Avstrija, v kateri so imeli socialni demokrati vsake narodnosti svojo posebno, od drugih socialnodemokratskih strank ločeno stranko, nam nudi zgled ogromne škode, ki jo je povzročilo tako stanje zlasti med prvo svetovno vojno, ko so se voditelji teh strank pridružili buržoaznim in malomeščanskim elementom v boju za nacionalne države, medtem ko bi se bili morali boriti za mednarodno enotno fronto proletariata, za razvoj revolucije in za socialistične države.

Vse to se je godilo v času, ko je doseglo delavsko gibanje v vseh deželah ogromne dimenzije, se poglobljalo in ponekod zavzemalo revolucionarne oblike, ko je divjala v Sovjetski zvezi državljanska vojna, ko so se antantne države mrzlično pripravljale na ofenzivo proti Sovjetski zvezi in Sovjetski Ogrski in ju hoteli zbrisati z zemeljske oble. Hkrati pa se je buržoazija prav tako mrzlično pripravljala na najostrejšo splošno ofenzivo proti proletariatu.

Če izvzamemo boljševisko partijo, so imele vse komaj ustanovljene komunistične in levo orientirane socialistične stranke, ki so stopile v III. internacionalo in bile vanjo sprejete, še vse premalo revolucionarnih izkušenj, bile so ideološko še vse premalo na trdnih nogah ter imele v svojih vrstah še vse preveč oportunističnih elementov, da bi bile mogle biti kos revolucionarnemu gibanju delavstva, ki je pretresalo svet. Tudi najboljši voditelji komunističnih in levo orientiranih socialističnih strank niso še imeli dovolj izkušenj in niso bili ideološko še dovolj podkovani v leninističnem duhu. Med temi, tedaj še maloštevilnimi strankami Partija komunistov Jugoslavije ni mogla biti izjema. Na kongresu zedinjenja v aprilu leta 1919 je ostalo med komunisti še mnogo starih oportunistov. Tudi po njenem II. kongresu v Vukovarju leta 1920, na katerem je oficijalno sprejela naziv »Komunistična partija Jugoslavije« je več starih socialistov odklonilo sprejem nekaterih pogojev za pristop v III. internacionalo. Nekateri so to povedali ustno na kongresu, drugi pa pisмено po njem. Nekaj oportunistov pa je še vedno ostalo v stranki kot opozicija. Kongres je sicer sprejel pogoje III. internacionale, ki so bili hkrati v posebni obliki obrazložen njen program, toda partiji (voditeljem in članstvu) je

ostalo še dokaj dela, da bi si pojasnila svoj odnos do mnogih vprašanj — do narodnega vprašanja, do kmetskega vprašanja, do vprašanja svojih zaveznikov itd. —, kakor tudi, da bi si zgradila svojo novo, novim nalogam ustrezno organizacijo. Poleg desnih oportunistov je bilo v stranki vse polno najrazličnejših sektašev. Partija je morala predvsem iztrebiti iz svojih vrst vso tako navlaklo, če je hotela postati voditeljica revolucionarnega razreda v revolucionarni dobi, v kateri se je ustanovila.

Nič bolje ali prav tako, četudi v drugačnih pogojih, so se znašli slovenski in hrvaški komunisti po ustanovitvi Komunistične partije Italije leta 1921. Bilo je pač nekaj razlike, ki jo je treba pojasniti. KPI se je ustanovila kot pollegalna stranka, t. j. kot stranka, ki je smela legalno obstajati, a so ji oblasti in fašisti njeno delovanje onemogočali. To stanje je trajalo do jeseni leta 1926. Medtem je bila KPJ že v ilegalnosti, se pravi, je bila že prepovedana. KPI je dobila ob svoji ustanovitvi v Julijski krajini relativno močno organizacijo in dobro razširjeni list »Delo«, ki je postal njeno osrednje glasilo v slovenskem jeziku. Za ustanovitev KPI so oddale slovenske in hrvaške socialistične organizacije ogromno večino svojih glasov. To so storile v razdobju največjega fašističnega terorja proti jugoslovanskemu prebivalstvu sploh, proti komunistom pa še posebej. Razkol v slovenskih in hrvaških sekcijah ob ustanovitvi KPI se skoraj ni dotaknil članstva. Vsi voditelji razen dveh, treh so ostali v socialistični stranki ali pa so se, kakor dr. Tuma, umaknili v privatno življenje. V Jugoslaviji je bil proti komunistom državni teror na podlagi določenih zakonov in policijske prakse. V Italiji je bil ilegalni fašistični teror, ki je pobil in umoril zelo veliko število prebivalstva, a v tem številu je bilo največ komunistov. Treba je priznati, da komunisti niso ostali pasivni. Julijska krajina je bila od leta 1919 do 1926 dobesedno en sam veliki plamen komunističnega gibanja in je bilo slovensko, hrvaško in italijansko delavstvo med seboj tako trdno, bratsko povezano, da je tedanji voditelj italijanskih komunistov v Julijski krajini, pokojni Giuseppe Tuntar, na konferenci komunističnih organizacij Julijske krajine aprila leta 1921 v porušeni prostorih Delavskega doma v zaključnem govoru vzkliknil: »Če je na svetu kaka dežela, kjer je internacionalizem meso našega mesa in kri naše krvi, je to resnično Julijska krajina. Borili se bomo dotlej, dokler ne bo na mejnih vrhovih, ki ločijo Italijo in Jugoslavijo, zavihrala rdeča zastava jugoslovanskega in italijanskega proletariata.«

Po prvi svetovni, imperialistični vojni in med drugo svetovno vojno je bilo toliko umorov, požigov in razdejanja, da bi se mi zdelo vsako

opisovanje posamičnih zločinov kot zatemnjevanje, zamegljevanje in celo zmanjševanje velikega, ogromnega splošnega zla, ki so ga prizadejali imperialisti, fašisti, nacisti, sploh okupatorji prebivalstvu, posebej še delovnemu ljudstvu in njegovi komunistični avantgardi obeh držav.

Da je postala KPJ (sedaj ZKJ) sposobna izvršiti svojo zgodovinsko misijo, da je mogla dolga leta bojovno kljubovati v ilegalnosti in nazadnje postati organizator in voditelj zmagovitega osvobodilnega boja in organizator in voditelj socialistične graditve v Federativni ljudski republiki Jugoslaviji, je morala prej očistiti svoje vrste vseh mogočih oportunistov, sektašev, vseh omahljivcev, kar je bilo nedvomno težko, neprijetno, toda nujno potrebno delo. S takim balastom v svojih vrstah, ki ji je dolga leta onemogočal vsakršno resno delo, ne bi bila mogla nikamor naprej. Da je to delo izvršila, je njena velika zasluga; prav tako velika kot njena zasluga v vodstvu boja za osvoboditev narodov Jugoslavije in prav tako velika kot njena zasluga v boju za očuvanje suverenosti in neodvisnosti svojih narodov.

O TENDENCI V UMETNOSTI

Miroslav Krleža

Iz obsežnega Krležebega esejističnega dela, ki pomeni važen prispevek k marksistični estetski misli in ki je med obema vojnama znatno vplivalo tudi na slovenske napredne pisatelje, priobčujemo esej »O tendenci v umetnosti«. Esaj je prvič izšel v »Radničkoseljačkem kalendarju«, Zagreb, 1957.

Da je umetniško ustvarjanje samo en (večkrat neznaten) del družbenega dogajanja, da proizvajalna sredstva umetnost pogajajo, da je umetnost samo posledica zelo številnih, različnih, med seboj prepletenih in povezanih vzrokov, vse to je znano in v to nihče ne dvomi. Nihče potemtakem tudi ne dvomi v to, da lahko človeška volja igra pri umetniškem ustvarjanju precej veliko vlogo, in ker so nekatere namere (se pravi tendence) v določenem smislu odvisne od sposobnosti človeškega hotenja, se odpira vprašanje, koliko in do katere meje se lahko v okviru umetniškega ustvarjanja uveljavlja — hotenje?

Obstojijo cele skupine sodobnih, materialističnih estetov, ki v okviru materialistične analize meščanskofevdalnih elementov odrekajo